

МРНТИ 14.29.01

ЖАЛПЫ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНЕ ДАЙЫНДЫҒЫ

Г.Ж. Ержанова

магистр, аға оқытушы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Талдықорған қ., Қазақстан, email: gulnur_ppf@mail.ru

Мақалада жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығы қарастырылады. Жалпы білім беретін мектепте инклюзивті оқытуды ұйымдастыру кезінде бірқатар қарама-қайшылықтар кездеседі. Осы мәселеде қоғамның әлі де инклюзивті оқыту жүйесін қабылдамауы және жалпы мектеп мұғалімдерінің дайындығының жеткіліксіздігі басым болып отыр. Бұл жағдай мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру тапсырмасымен байланысты. Мұнда шарты түрде бір сыныпта әртүрлі деңгейдегі білімді қажет ететін балалардың оқытылуына, мүмкіндігі шектеулі балалардың мұғаліммен және сыныптастарымен әрекеттестігіне, ата-аналардың өзіндік білім алуға көзқарастарын жатқызуға болады.

Түйін сөздер: *инклюзивті білім беру жүйесі, білім алуда ерекше қажеттіліктері бар тұлғалар, білім беру стандарты, педагогикалық қабілет, түзете-дамыта оқыту*

«Қазақстан Республикасының білім берудегі дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған стратегиялық жоспарына» сәйкес қазіргі арнайы білім беру жүйесінің дамуы бүкіл тарихи кезеңінде елдің әлеуметтік-экономикалық құрылымымен, мемлекет пен қоғамның құндылық бағдарларымен, мемлекеттің мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты саясатымен, білім беру саласындағы заңнамасымен, дефектология ғылымының медицина, психология мен педагогиканың тоғысуындағы білімнің ықпалдасу саласы ретінде даму деңгейімен, әлемдік тарихи-педагогикалық үрдіспен байланысты болып келеді [1].

Қазіргі таңда көптеген психолог, педагогтардың, физиолог, дефектологтардың назарын аударып отырған мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың тағдыры. Жыл өткен сайын мүмкіндігі шектеулі балалардың өсіп отырғаны да байқалады. Бойында түрлі ауытқулары бар адамдарды қолдау мен арнайы білім беруге деген қызығушылық пен практикалық қажеттілік халықтың осы санатының мәселелерін неғұрлым өткір түрде айқындап берді.

Қазіргі заманғы кезеңде арнайы білім берудің отандық жүйесін зерттеу кешенді талдау пәні ретінде қарастырылады. Нақ осындай тұрғыда келуді алғаш рет Н.Н. Малофеев өзінің еңбектерінде негіздеген болатын. Автор бұл еңбектерінде отандық арнайы білім беру жүйесін дүниежүзілік арнайы білім беру жүйесінің бір бөлігі ретінде қарастырып, отандық арнайы білім берудің қалыптасу және даму үрдісіне талдау жасады [2].

Арнайы білім берудің қалыптасуы мен даму тенденциялары мәселелерімен көптеген зерттеушілер шұғылданды. Атап айтар босақ, П.П.Блонский, Л.С. Выготский, А.В.Запорожец, А.Н.Леонтьев, А.А.Люблинская, Д.Б.Эльконин т.б. ғалымдардың еңбектерін сүйенеді [3].

Соңғы онжылдықта Қазақстандағы білім беру жағдайы елеулі түрде өзгерді. Бұл, әрине, арнайы білім беру жүйесіне қатысты. Білім беру сапасын арттыру мақсатында бірқатар құжаттар қабылданды: ҚР "Білім туралы", "Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы", "Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық - педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы". Заңдарына және басқа нормативтік құқықтық құжаттарға сәйкес және осы ережелер негізінде жүзеге асырылады.

Біздің елімізде арнайы білім беру жүйесінің дамуына Ж.И. Намазбаева, Р.А. Сүлейменова, Г.Д. Хакимжанова, Г.М. Коржова, А.А. Байтұрсынова, және т.б. ғалымдар үлес қосқан [4].

Отандық арнайы білім беру қазіргі уақытта әлемдік мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу, түзету мен дамытудағы жетекші бағыттарына лайық даму жолында. Ең негізгі беталыстарын қарастырсақ, олар ерте жастан түзету педагогикалық қолдау көрсету мен мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен біріктіріп оқытуды дұрыс ұйымдастыру. Бірақ сонымен бірге арнайы білім беру жүйесі өз дәстүрлі дамуын жалғастыруда, оның көрінісі арнайы білім беру ұйымдарының кеңейіп, жаңа педагогикалық технологиялардың еніп, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған медициналық, әлеуметтік, психологиялық, түзеу арқылы қолдау кешенді сипатта ие.

Қазіргі уақытта арнайы білім беру ұйымдарының барлық түрі еліміздің барлық аймақтарында белсенді ашылып жатыр. Қазір ҚР терең ауытқулары бар балалар үшін денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау аумағындағы балалар үйлері қызмет етеді, ол жерде қажетті түзетушілік көмек көрсету жағдайлары жоқтың қасында.

Қазіргі кезде барлық елдерде мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алуы, еңбек ету мен әлеуметтік бейімделуі жалпы қоғамның және мемлекет тарапынан қарастырылартын мәселеге айналған. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен ұйымдастыру аспектілері арнайы білім беру ұйымдарында қажетті мөлшерде қарастырылған. Ал мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы үлгідегі мектептерде оқыту мәселесі жаңадан зерттеліп жатқан күйде. Сондықтан елдер арасында осы тәжірибе алмасу қажеттілігі туындап, өзектілігін білдірді.

90-шы жылдарда мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік бейімдеуін жетілдіру мақсатында халықаралық құқықтық актілер қабылданды, олар "Бала құқықтары туралы Конвенция" (1989) және "Мүгедектердің құқықтарын тепе-теңдігін қамтамасыз ету туралы ережелер" (1993), білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларға арнайы білім беру және жағдайын реттеу үшін "Саламандық декларация" (1994).

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуға қол жеткізу үшін негізгі, шешуші рөл атқарған 1990 жылы Жомтьен қаласында (Тайланд) өткен әлемдік "Барлығына білім беру" атты конференциясы. Осы конференция барлық адамдар үшін дамуындағы ауытқуына қарамастан білім алу жағдайды қамтамасыз етуді бекіткен.

2007 жылы қабылданған мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияда үздіксіз, сапалы, тұрғын жерінде, отбасынан айырылмай білім алуға құқықтар жарияланып, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету қажеттілігіне ерекше назар аудару туралы баптар бекітілген.

Шет елдердегі мүмкіндігі шектеулі балаларды өздерінің қалыпты замандастарымен бірге инклюзивті, біріктіріп оқыту идеясының пайда болуына және оның дамуына қоғамдағы демократиялық қозғалыстар ықпал етті. Бұл дискриминацияға қарсы үрдістер өткен ғасырдың 70-ші жылдарына белсенді дамып, мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың құқықтарының теңдігін бекіткен.

Сол кездерден бастап дамушы елдерде жалпы мектептерде мүмкіндігі шектеулі балалардың және олардың қалыпты құрбылармен бірге оқыту үшін қажетті жағдайлар қамтамасыз етілген (арнайы педагогтармен қызмет көрсететін қосымша мамандар сипатымен, арнайы қаржылай көмек, ерекше қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті техникалық құралдар).

Шет елдерде инклюзивті, біріктіріп оқытуды енгізуге бағытталған жұмыстар қарқынды дамыған арнайы білім беру жүйесінің көмегімен іске асты және көптеген халықаралық ұйымдар арқылы сәтті нәтижеге қол жеткізе алды. Әрбір мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті, біріктіріп оқыту тәжірибесінің қалыптастыру жүзеге асырылады [5].

Қазақстан Республикасында 2000 жылдардан бастап білім беру саясатында ерекше қажеттілігі бар балаларға қатысты жаңа бағыттар қалыптасуда, балаларды әлеуметтендіру, тәрбиелеу, білім беру, әлеуметтік қолдау және бейімдеудің тиімді жолдарын белсенді іздеу жүргізілуде. Жалпы білім беру жүйесіне ерекше қажеттілігі бар балаларды қалыпты құрдастарымен білім беру ортасына кіріктіру бойынша процестер енгізіле бастады. 2002 жылы алғаш рет посткеңестік кеңістікте Қазақстан Республикасының «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетулік қолдау туралы» Заңы күшіне енді, онда тек арнайы білімге ғана емес, олардың қоғамдағы орнына да басқа көзқарасты көрсететін, осы санаттағы балалардың құқығын қорғауға қағида түрінде жаңа - инклюзивті – тәсіл бекітілген.

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз.

Жалпы білім беретін мектепте инклюзивті оқытуды ұйымдастыру кезінде бірқатар мәселелер пайда болды, бұл мәселелер мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру тапсырмасымен байланысты. Бұл мәселелерді шарты түрде бір сыныпта әртүрлі деңгейдегі білімді қажет ететін балалардың оқытылуына, мүмкіндігі шектеулі балалардың мұғаліммен және сыныптастарымен әрекеттестігіне, ата-аналардың өзіндік білім алуға көзқарастарын жатқызуға болады.

А.Н. Леонтьевтің пайымдауынша, суда «қалай жүзу керектігін білетін», бірақ өзі жүзе алмайтын құтқарушы бола алмайды. Әрбір баланың мектеп жүйесінің талаптарына сәйкес болуы немесе сәйкес болмауына қарамастан, оқушыны сыйлау және оның жеке даралығын қабылдауды қамтамасыз ететін инклюзивті білім беру идеясының Қазақстан Республикасында таралуы педагогтардың құзыреттілігіне жаңа талаптарды туындататыны заңды. Заманауи педагогтарға, ең алдымен мектеп мұғалімдеріне қойылатын талаптар жаңа қызметтерді орындаумен байланысты: дене немесе интеллектуалды мүмкіндігі шектелген балалар болсын, қалада немесе ауылда тұратын әртүрлі әлеуметтік топтағы балалар болсын немесе басқа да әртүрлі білім беру топтарымен жұмыс істеуге болатын технологияларды өздігінен, шығармашылық түрде және адекватты таңдау мен қолдану қабілеті. Білім беруді реформалау жағдайында ағымдағы әлеуметтік-педагогикалық үрдістерді түсінетін жаңа тұжырымдамалық ойлау жүйесі бар педагогтарды дайындау қажеттілігі туындап отыр. Жұмысы тек қалыпты балаларға ғана емес, сонымен қатар әртүрлі әлеуметтік факторларды, жақын айналадағыларының және әлеуметтенуінің ерекшеліктерін есепке ала отырып дамуында түрлі ауытқулары бар балаларға бағытталған жоғары білікті мектеп мұғалімдері аса қажет. Бұл жағдайдың маңыздылығы халықаралық және отандық құқықтық құжаттарда айқындалған. Мысалы, «Дүниежүзілік мүгедектік туралы баяндамада» инклюзивті білім беруді дамытуда жалпы білім беретін педагогтың арнайы дайындығы шешуші мәнге ие екендігі бекітілген. Берілген құжатта «Мемлекеттік жалпы мектеп мұғалімдерінің арнайы оқытылуы олардың сенімділігін нығайтып, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту дағдыларын жақсартуы мүмкін. Инклюзия қағидалары мұғалімдерді дайындау бағдарламаларына ендірілуі және мұғалімдерге инклюзивті білім беру саласында кәсіби білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік беретін басқа да бастамалармен қосылуы керек» деп жарияланған.

Алайда, ұзақ уақыт бойы жүзеге асырылып келе жатқан мектеп мұғалімдерді даярлаудың дәстүрлі түрі көбіне дамуында ешқандай ерекшеліктері жоқ «қалыпты» балаға білім беруге бағыттауды қарастырады. Сондықтан инклюзивті білім беруді тәжірибеде жүзеге асыратын мұғалімдер даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту үшін мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарын және оқу пәндері бойынша бағдарлама мазмұнын бейімдеуде қиналатыны, олардың даму ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, қабілеттерін түсінбеуі, жекеленген оқытудың белгілі бір әдістемелерін қолдана алмауы, ерекше қажеттіліктері бар балалар мен қалыпты балалар арасында тұлға аралық қарым-қатынасты орната алмауы және т.б. білмеуі бұл заңды құбылыс. Бұның себебі, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін педагогикалық кадрларды даярлау көбінесе оқушыға қажетті кәсіби құзыреттілігінің барлық жүйесін қалыптастырмай, инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындықтың жеке элементтерінің дамуы негізінде жасалады. Инклюзивті білім беру жағдайындағы мұғалімді даярлау ерекшелігі білім беру үрдісінің нәтижесі білім мен дағдылар жүйесі емес, басты құзыреттер жиынтығы болатын құзыреттілік ыңғай жасауға бағытталуы керек. Негізгілері ретінде академиялық құзыреттер (жаңа білімдерді алуға қабілетін анықтайтын); әлеуметтік-тұлғалық құзыреттер (мемлекет пен қоғамның идеологиялық, адамгершілік идеалдарын сақтау қабілеті); кәсіби құзыреттер (проблеманы, міндеттерді қою, оны шешу жолдарын анықтау, жопарларды жасау және оларды педагогикалық әрекеттің әр түрлі салаларында орындау) бөлуге болады [6].

Зерттеудің маңызды жайттары Л.С. Выготскийдің қалыпты және мүмкіндігі шектеулі балалардың даму заңдылығы, оларға арналған психикалық, еңбек етуге байланысты концепциясы тағы басқаға сүйенген. Де Боэр А., Пийл С.-Дж., Миннаэрт А. тағы басқа ғалымдардың жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті білім беруге көзқарасы жайында зерттеулер үлкен орын алды [7].

Зерттеулерді жүргізу үшін көптеген теориялық әдістемелерді қолдану керек: зерттеуге байланысты психологиялық-педагогикалық деректер, дәрігерлік-педагогикалық құжаттар; жалпы мектеп бағдарламасы, қатысушылардың мектептегі жұмыстары; эмпирикалық әдістер: қатысушымен (баламен), оның ата-анасымен, мұғаліммен әңгіме жүргізу; сауалнама жүргізу; мүмкіндігі шектеулі балаларға мұғалімдерімен қоса бақылау жүргізу; психологиялық-педагогикалық диагностика қолданылады.

Эксперимент 3 бағытта жүргізілді:

- Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығын зерттеу;
- мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарының қазіргі арнайы білім беру жүйесі, инклюзивті оқытуға дайындығы;

- мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен жалпы мектепте инклюзивті оқытуды талдау.

Экспериментке Алматы облысы, Талдықорған қаласындағы № 13, 21 орта мектептерде жүргізілді. Экспериментке барлығы 20 мұғалім қатысты, олардың 10 № 13 орта мектеп мұғалімдері, 10 № 21 орта мектеп мұғалімдері. Зерттеуге алынға мұғалімдердің қазіргі арнайы білім жүйесі, инклюзивті оқыту жайында хабары жоқ. Жалпы мектептегі жалпы мектеп мұғалімдері инклюзивті түзете-дамыта оқытудың кейбір аспектілерінде зерттелді.

Қалыпты балалармен мүмкіндігі шектеулі балалардың өзара әрекеттестігін зерттеу үшін бақылау және әңгіме барысында «Зоопарк» ойыны қолданылды. Ойын барысын бақылай отырып, біз көңілімізді әртүрлі топ оқушыларының өзара қарым-қатынасына, біріккен қызмет барысында олардың қарым-қатынас әдістеріне, тәртібінің жекеше ерекшеліктеріне аудардық. Балалардың тапсырманы шешу үшін қолданған әрбір сөйлемдері бағаланды.

Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың мектепке деген қатынасы балалық үрей тесті арқылы зерттелді. «Отбасы суреті» графикалық тапсырмасын талдау және әңгімелесу оқушылардың ата-аналарымен, отбасыларымен қарым-қатынасын көрсетті. Зерттеу тапсырмаларынан шыға отырып, оқушылардың графикалық қызметтерінің келесі мінездемелері зерттелді: бөлшектерді сызу және өшіру, отбасы мүшелерін салудағы түстік гамма, олардың көлемдері және бетте орналасуы және т.б. Қалыпты дамыған балалардың ата-аналарының біріктіріп оқытуға деген көзқарастарын білу мақсатында «Менің балам және оның мектептік сыныбы» анкетасы қолданылды. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп жатқан ата-аналардың ұстанымын білу үшін «Отбасындағы өзара қарым-қатынасты зерттеу» анкетасы қолданылды. Жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдерінің әлеуметтік интеграциялауға көзқарастарын білу үшін «балаларды тексеру картасы» қолданылды. Тәжірибе қорытындысы келесі критерийлер бойынша бағаланды: мүмкіндігі шектеулі балаларды отбасындағы тәрбиелеу ерекшеліктері, ата-аналардың біріктіріп оқытуды күту деңгейі. Тәжірибенің қорытындысы бойынша, қалыпты дамудағы балаларды тәрбиелейтін отбасылар білімдірек.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың қызығушылықтары - кітап оқу, таза ауада серуендеу және ойнау, телебағдарламаларды көру, уақытты үйде жай өткізу және т.б. Бұл оқушылардың ата-аналары бірінші кезекте өз балаларының тәртіптерінің өзгеруін күтеді. Болашақта олар өз балаларында кәсіби маман иегерлерін және жай ғана «жақсы адамды» көреді.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарына және отбасыларына деген қатынастарын талдайық. Графикалық тапсырманы орындамас бұрын, бұл балалар ұзақ уақыт бойы тапсырманы орындауға бағытталды, суретте қандай заттарды салуға болатындығын нақтылады, саланған суреттің бөлшектерін сызып, өшірді, отбасыларының бейнесін бір түспен және сол сияқты әртүрлі түстермен бейнеледі. Инклюзивті түрде білім алатын оқушылар бірінші өздерін салды, олар өз ата-аналары үшін қаншалықты маңызды екендігін көрсетті.

Тәжірибе барысында ең бастысы қалыпты дамыған балалардың ата-аналарының инклюзивті білім беруге деген көзқарастарын анықтау. Сұраққа алынған ата-аналардың 8-і, олардың балаларымен бірге мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алып жатқанын білмейді екен және олар біріктіріп білім беруді мүлде жақтамайды. Олардың ойлары бойынша түзету жұмыстарды орындау үшін және жалпы мектептің мұғалімдеріне көмек көрсету үшін мұғалім-дефектологтар болса ғана инклюзивті білім беру мүмкін болады. Олар біріктіріп оқу кезінде пайда болатын кері кезеңдерді айтып кетті: мүмкіндігі шектеулі оқушылардың мектеп бағдарламасын қабылдауының төмен деңгейі, балалық ұжымды қалыптастырудағы қиындықтар.

Қазіргі мектептердің педагогтардың мүмкіндігі шектеулі балалар туралы елестетулері бар, олардың көбісі инклюзивті білім беру - мектеп жұмысын жүйелеу үшін қажетті үрдіс екендігін түсінеді, осыған байланысты олар өз қызметтерін қайта құрауға дайын. Бірақ олар былай дейді, «арнайы түзету жұмысын жүргізетін білімі бар мамандарсыз және қалыпы балалармен және олардың ата-аналарымен қосымша сабақтар жүргізіп отырмаса, онда инклюзивті білім беруді жүзеге асыру екі талай.

Тәжірибе балалардың әлеуметтік дамуы ішкі жүйелік жағдайға және баланың психикалық ерекшелігіне байланысты екенін көрсетті. Баланың әлеуметтік дамуына, өмірлік қызметін жүзеге асыратын жағдай әсер етеді және мектептегі ортаның да маңызы зор.

Әртүрлі деңгейдегі мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру, олардың әлеуметтік дамуы үшін негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: қалыпты дамыған балалармен

және ересектермен өзара қарым-қатынасқа түсулерін қамтамасыз ету, үлгермеушілік сезімінің пайда болуына жол бермеу, сыныптың микросоциумында барлық оқушылардың өзара әрекеттестігін ұйымдастыру.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектеп жағдайында инклюзивті оқыту әртүрлі және көп қырлы, әрбір педагог осы үрдістің қатысушысы - өзінің әлеуметтік тәжірибесін кеңейте алады.

Мұғалім психологиялық білімінің жеткіліксіздігіне өзінің сұранысын жазбаша түрде жеткізгенде қиындықтарға тап болды, ал психологтарды мұғалімнің хабарлаған мәселесін түсіну үшін қажетті педагогикалық дайындық деңгейінің жоқтығын тәжірибе көрсетеді. Сондықтан жалпы мектеп мұғалімдеріне қалыпты сауалнамалар жүргізіліп, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға қаншалықты дайын екендерін тексеруге сұрақтар берілді:

- Сіздің ойыңызша баланың мәселесі қай жерде ерекше көрініс табады?
- Оқу тапсырмасын орындағанда бала қандай қиындыққа тап болады?
- Қиындық кездескенде бала ның не істейді?
- Сіздің ойыңызша бала қандай қасиеттері оны жеңуге ықпал етеді?
- Сіздің ойыңызшы баланың қандай қасиеті оны жеңуге кедергі жасайды?
- Қандай тапсырмаларды, жұмыс түрін бала өзінше орындайды?
- Сіздің ойыңызшы оқу әрекетінің қай түрінде ол ерекше сәтті?
- Сіз балаға көмектің қай түрін ұсынасыз?
- Сіз баламен жеке жұмыс жасайсыз ба? Сабақ барысында? Сабақтан кейін?
- Жеке көмекті қалай көрсетесіз?

Қойылған сұрақтарға жазбаша жауап қайтарғанда ұстаздардың көпшілігі мәселені анық көре алады, өз қателіктерін көреді, өз сұрақтарына өз бетімен жауап алады. Команданың түрлі мамандарының баланы алғашқы қарауы қолдаудың бірінші кезеңі болып табылады. Баланы алғаш рет қарайтын психолог бала және оның отбасы туралы қосымша анамнез мәліметтерін жинайды (психологиялық анамнез). Бұл жағдайда басқа мамандар алынған анамнез мәліметтерін толықтырып және нақтылайды, өз ұсыныстарында әр нақты жағдайда басқа да мамандардың қатысу қажеттілігін анықтап, кейбір жағдайларда түрлі мамандардың баланы жан-жақты қарау кезегін анықтайды. Осындай үйлестіру жұмысын орындауда сөзсіз психологтың өз тәжірибесі және мамандылығы маңызды. Бұл кезең консилиум мамандарының жеке қорытынды жасалғаны мен аяқталады. Баланы жан-жақты қарастырғаннан кейін мамандар алынған нәтижелерді ұжымдық талқылаудан өткізеді. Бұл талқылауды консилиум жұмысының екінші кезеңі деп қарастыруға болады. Қарастыру нәтижелерін бірігіп талқылау балаға басқа мамандардың көзқарасымен қарауға мүмкіндік береді, баланың мәселесі және оның даму ерекшелігі туралы бірдей түсіністік қалыптасып және балаға көмектесетін түзете-дамыту шараларының кешені анықталады.

Консилиум жұмысының үшінші кезеңі бір тоқсанда бір ретке кем өтпейтін баламен өткізген жұмыстың нәтижесін талқылау болып табылады. Қорытылған нәтиже оқушының жеке даму картасында жазылған. Сонымен, консилиум жұмысын үш кезеңге бөлуге болады:

1 кезең - мәселені талқылап балаға түрлі мамандардың қарау жоспарын нақтылау. Әрі қарай баланың мәселесі бойынша мамандардың ақпарат жинауы жүзеге асады.

2 кезең - “дөңгелек үстел”, баланың мәселесінің шешімін іздеу және мамандардың әрекеттестігін талқылау. Түзету жұмысында тірек болатын баланың сақталған функциялары көрсетіледі. Баланы дамыту жұмысының мақсаты, оған жету жолдары мен әдістері анықталады. Оқушыны дамытудың жеке бағдарламасының мазмұнына және пән бойынша оқытудың бағдарламасын бейімдеуге ұсыныстар беріледі. Отбасы мүшелерін қоса барлық үлкендердің тарапынан баланың жағдайына сәйкес ыңғайлы жолы қарастырылады.

3 кезең - баламен өткізілген жұмыстың нәтижесін қолдау көрсету қызметінің барлық мамандарының талқылауы.

Консилиум қортындысы бойынша мамандар жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі жеңіл диагноздары бар оқушыларды топтастыруына қарай инклюзивті оқытудың әдіс-жүргізілуін талдады.

Шет ел тәжірибесіне сүйену барысында мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамнан шектемеу мақсатында инклюзивті оқыту енгізу көзделеді. Инклюзивті оқыту жүйесін енгізуде алдымен жалпы мектеп мұғалімдерінің даярлау қажеттігі туындайды. Жалпы мектеп мұғалімдерінің қаншалықты осы жүйеге дайындығын келесі кесте бойынша анықтауға болады.

Эксперимент барысында қазіргі арнайы білім беру жүйесі бойынша жалпы мектептерде инклюзивті оқытудың ерекшелігін жалпы мектеп мұғалімдерін әртүрлі сауалнамалар арқылы және мұғаліммен оқушылардың іс-әрекеттерін талдау барысында анықталды.

Жалпы мектеп мұғалімдерінің біріктіріп оқытуға деген көзқарастарын бақылау барысында оқушылармен іс-әрекеттерін талдауда Мұғалім сабақты қалай бастады? Мұғалім сұрақтарды қалай қойып отырды? Сабақтарды инклюзивті оқыту ерекшеліктерінде жүргізу бірізділігі, Оқушылардың іс-әрекетін мұғалім қалай ұйымдастырып отырды (жеке, жұпта, топта)? Мұғалімнің тіл байлығы мен сөйлеу мәнері қалыпты оқушыларды мүмкіндігі шектеулі оқушыларға салыстырғанда қалай жүргізгендігі анықталды, мұғалімнің бет-әлпеті, жүріс- тұрысы, қимылдары бақылауға алынды, әдістерді пайдаланудың тиімділігі, Мұғалім қалайша оқушылардың ойлау белсенділігін арттырып отырды? Қандай тәсілдерді пайдаланды? оқушылардың білімін мұғалім қалай бағалады? Аталған сұрақтар анықтаушы эксперимент барысында қарастырылып, мұғалімдерге қазіргі арнайы білім беру жүйесі, инклюзивті оқытуға байланысты әдістемелік көмектер көрсетілді.

Кесте 1 – Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығының көрсеткіші

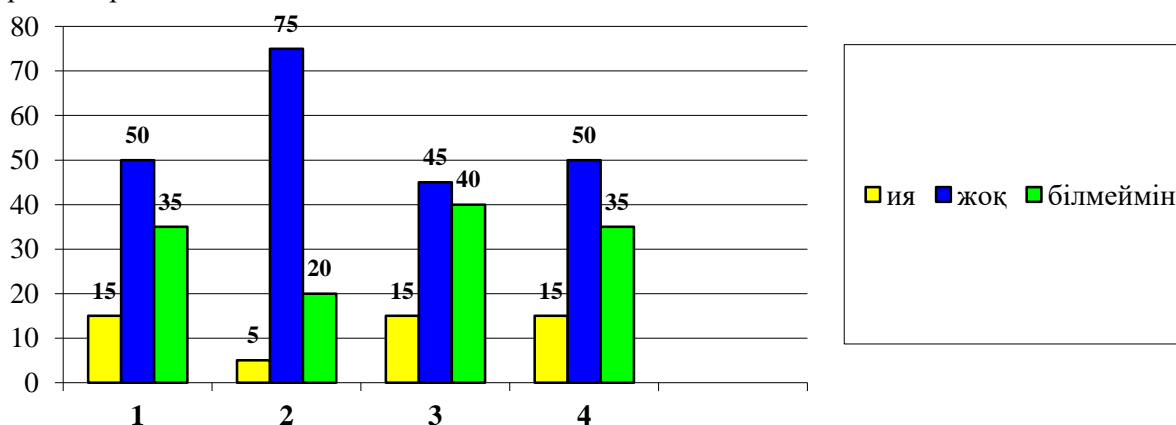
№	Сұрақтар	Жауап түрлері		
		Ия	Жоқ	Білмеймін
1.	Жалпы мектептердің инклюзивті оқыту жүйесіне ауысуын қалайсыз ба?	3	10	7
2.	Инклюзивті оқыту және интеграциялап оқыту терминдерін түсінесіз бе?	1	15	4
3.	Сіздің тәжірибеңізде мүмкіндігі шектеулі баланың кездескенін қалайсыз ба?	3	9	8
4.	Мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге жалпы мектепте оқытуды жөн деп санайсыз ба?	3	10	7

Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығының көрсеткіші нәтижесі негізінде жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне қаншалықты дайын екенін бақылау барысында сұрақтарға жауаптар алу арқылы анықтадық.

Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығының көрсеткіші бойынша сұрақтар берілді. «Жалпы мектептердің инклюзивті оқыту жүйесіне ауысуын қалайсыз ба?» сұрағына 3 мұғалім ия, 10 мұғалім жоқ, 7 мұғалім білмеймін деп жауап берді. «Инклюзивті оқыту және интеграциялап оқыту терминдерін түсінесіз бе?» сұрағына 1 мұғалім ия, 15 мұғалім жоқ, 4 мұғалім білмеймін деп жауап берді. «Сіздің тәжірибеңізде мүмкіндігі шектеулі бала кездесті ме?» сұрағына 11 мұғалім ия, 9 мұғалім жоқ, білмеймін деген жауап болмады, «Мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге жалпы мектепте оқытуды жөн деп санайсыз ба?» сұрағына 3 мұғалім ия, 10 мұғалім жоқ, 7 мұғалім білмеймін деп жауап берді.

Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығы бойынша жалпы мектеп мұғалімдеріне бірнеше сұрақтар қойып, жауаптарды анықтадық.

Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығының көрсеткіші 1-суретте берілген.

Сурет 1 - Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығының көрсеткіші (%)

Алынған жауаптарды талдай отырып балаларға «Жалпы мектептердің инклюзивті оқыту жүйесіне ауысуын қалайсыз ба?» сұрағына балалардың 15% ия деп жауап берді, 50% жоқ, 35% білмеймін деп жауап берді. «Инклюзивті оқыту және интеграциялап оқыту терминдерін түсінесіз бе?» сұрағына балалардың 5% ия, 75% жоқ, 20% білмеймін деп жауап берді. «Сіздің тәжірибеңізде мүмкіндігі шектеулі баланың кездескенін қалайсыз ба?» сұрағына балалардың 15% ия, 45% жоқ, 40% білмеймін деп жауап берсе, «Мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге жалпы мектепте оқытуды жөн деп санайсыз ба?» сұрағына 15% ия, 50% жоқ, 35% білмеймін деп жауап берді.

Сонымен, «Жалпы мектеп мұғалімдерінің инклюзивті оқыту жүйесіне дайындығы» мәселелерінің жағдайы аса емес. Бұл тұрғыда зерттелетін білімнің сапасына әсер ететін: қазіргі арнайы білім беру жүйесі соның ішінде инклюзивті оқыту жүйесі әлі де төменгі деңгейді көрсетіп отыр. Себебі жалпы мектеп мұғалімдерінің басым бөлігінің дайындығы әлі де жеткіліксіз деңгейді көрсетіп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған стратегиялық жоспары. Астана. «Акорда». 2011. № 10 бұйрық.

2 Малофеев Н.Н. Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии. - М.: Издательство «Экзамен», 2003. - 256 с.

3 Сулейменова Р.А., Хакижанова Г.Д. Зарубежный и отечественный опыт включения детей со специальными нуждами в общеобразовательный процесс. Проблемы и пути решения - Алматы. - 2001.

4 Байтұрсынова А.А. Қазақстан Республикасында мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру үрдісіне қосу проблемары. Мат. межд. научно-практ. конф. «Современные научные исследования молодых ученых: проблемы, пути их решения и идеи». Астана. Астана - Туран университет. 2007.

5 Toby Brandon & Joyce Charlton. The lessons learned from developing an inclusive learning and teaching community of practice. *International Journal of Inclusive Education*. 2011. 15. № 1. Pp. 165 - 178

6 Айдарбекова А.А., Ермакбаева Л.Х., Дербисалова Г.С., Самигулина З.Р. Формирование социальной компетентности детей с ограниченными возможностями, обучающихся в инклюзивной (интегрированной) среде. Методические рекомендации. Алматы, 2015 - 59 с.

7 Anke de Boer, Sip Jan Pijl & Alexander Minnaert. Regular primary schoolteachers' attitudes towards inclusive education: a review of the literature. *International Journal of Inclusive Education*. 2011. 15. № 3. Pp: 331-353

ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБУЧЕНИЮ

Г.Ж. Ержанова

магистр, ст. преподаватель

Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорган, Казахстан, email: gulgur_ppf@mail.ru

В статье рассматривается готовность учителей общеобразовательных школ к инклюзивному обучению. При организации инклюзивного обучения в общеобразовательной школе встречается ряд противоречий. В этом вопросе все еще остается неприятие обществом системы инклюзивного обучения и недостаточная подготовка учителей школы в целом. Это связано с задачами социализации детей с ограниченными возможностями. К проблемам инклюзивного образования можно отнести отношение родителей к обучению детей, нуждающихся в знаниях разных уровней, взаимодействие детей с ограниченными возможностями с учителем и одноклассниками, самообразование.

Ключевые слова: инклюзивное образование, лица с особыми потребностями в образовании, образовательные стандарты, педагогические способности, коррекционно-развивающее обучение

PREPARATION OF TEACHERS OF SECONDARY SCHOOLS FOR INCLUSIVE EDUCATION

G.Zh. Yerzhanova

M.Sc., senior teacher

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan, email: gulnur_ppf@mail.ru

The article examines the readiness of teachers of secondary schools for inclusive education. When organizing inclusive education in secondary school there are a number of contradictions. In this issue, the non-acceptance of an inclusive education system and the insufficient training of teachers in the school as a whole still remain a priority. This is due to the task of socializing children with disabilities. Here, as a rule, one can relate the attitude of parents to the education of children in need of knowledge of different levels, to the interaction of children with disabilities with the teacher and classmates, to self-education.

Keywords: *inclusive education, persons with special educational needs, educational standards, pedagogical abilities, correctional and developmental training*

ӨНЕР ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ

ИСКУССТВО И КУЛЬТУРА

ART AND CULTURE